

УДК [94(477.85):355]:72

© Галина Чайка
(Чернівці)ПАМ'ЯТКИ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ
БУКОВИНИ

У пропонованій публікації робиться спроба дослідити пам'ятки воєнної історії Буковини. Представлено перелік та характеристику деяких воєнних пам'яток з XV ст. до кінця XX ст.

Ключові слова: Буковинський край, історичні пам'ятки, меморіал, меморіальна дошка, війна, братські могили, Хотинська фортеця.

Г. Чайка

Памятники военной истории Буковины

В предлагаемой публикации делается попытка исследовать некоторые памятники военной истории Буковины. Представлен перечень и характеристика некоторых из них в период с XV в. к концу XX в.

Ключевые слова: Буковинский край, исторические памятники, мемориал, мемориальная доска, война, братские могилы, Хотинская крепость.

G. Chayka

Military History Monuments of Bukovina

The present publication is an attempt to explore the monuments of military history of Bukovina. The article includes the list and description of some military monuments from 15th by the end of the 20th century.

Keywords: Bukovina region, historical monuments, memorial plaque, war, mass graves, Fortress of Khotyn.

Буковинський край має багату давню історію. Всі події, явища відображено як у історичних джерелах, так і у багатьох історичних дослідженнях, пам'ятках. Чільне місце серед них займають пам'ятки воєнної історії.

Тією чи іншою мірою ця проблема привертала увагу істориків, публіцистів, журналістів, серед них: М.А. Алекберлі¹, Ю. Гусар і В. Палій², О. Добржанський, Ю. Макар і О. Масан³, В. Заполовський і С. Осачук⁴, Ю. Мисько⁵, В. Михайловський і П. Світко⁶, П. Сас⁷, А. Федорук⁸, І. Фостій⁹, В. Шинкар¹⁰ та ін. Згадується про це також в узагальнюючих працях¹¹, у багатьох матеріалах наукових конференцій¹², документальних публікаціях¹³.

Буковинський край упродовж своєї багатоміткової історії не раз зазнавав претензій з боку сусідніх держав і у різні історичні періоди ставав об'єктом воєнних конфліктів. Як наслідок, у краї є досить багато пам'яток воєнної історії – близько 120.

Серед них – одне з офіційно визнаних семи чудес України – Хотинська фортеця. Започаткова-

на як дерев'яно-земляна на межі X–XI ст. на правому березі Дністра як місцеперебування представника київського князя, розбудована з твердого матеріалу в часи Галицько-Волинської держави у XIII ст., розширена і споруджена з каменю у XV ст. за часів молдавського господаря Штефана III (1457-1504), вона стала однією з найпотужніших фортець Південно-Східної Європи, будучи воєнно-фортифікаційним об'єктом більше чотирьох століть¹⁴.

Розміри цитаделі становили 110x55 м, товщина мурів – до 5 м, висота башт зовні – до 40 м. Вона не раз була об'єктом штурмів і облог; крім молдаван, нею володіли й поляки, турки, австрійці, росіяни (найбільше турки, оскільки з 1538 р. Молдавія стала васалом Туреччини)¹⁵.

У вересні – на початку жовтня 1621 р. неподалік Хотинської фортеці і Хотина відбулася грандіозна Хотинська битва між турецьким військом (150 тис. чол.) султана Османа II, яке мало за мету захопити задністрянські українські землі, з одного боку, і польсько-литовським (35 тис. під командуванням Карла Ходкевича) та їхніми союзниками, українськими козаками (до 45 тис.), очолюваними доблесним полководцем гетьманом П. Конашевичем-Сагайдачним. Втративши у запеклих 40-денних атаках під Хотином, Хотинською фортецею (яка слугувала польсько-литовському і українському війську надійним тиловим об'єктом) до 60 тис. вояків (втрати поляків і литовців становили 5 тис., козаків – 6,5 тис.), турецький султан Осман II змушений був 9 жовтня 1621 р. підписати т. зв. Хотинський мир, зобов'язавшись відвести війська на південь. Польща зобов'язалася, зокрема, передати Хотинську фортецю молдавському господарю¹⁶. Поразка турків під Хотином поклала початок нападу Османської імперії¹⁷.

У жовтні – листопаді 1673 р. польсько-литовське військо на чолі з Яном Собеським при допомозі козаків оточило у Хотинській фортеці й околицях 40-тисячний турецький корпус Хусейна-паші й 11 листопада здобуло перемогу. Після кількох походів Польщі вдалося на певний час (1687 – 1699 рр.) приєднати Буковину, у т. ч. й Хотин, Хотинську фортецю, до своїх володінь як Чернівецьке староство¹⁸.

Використання Польщею Хотинської фортеці для зміцнення там своєї присутності спонукало султана видати наказ молдавському господарю зруйнувати Хотинську (як й інші) фортецю, й вона частково була зруйнована. Але вторгнення у вересні 1709 р. на Буковину російських військ з метою переслідування шведського підрозділу і козаків, що перебували тут після поразки під Полтавою, як також і наступна російсько-турецька війна 1711 р., змінили ставлення султана до Хотинської фортеці. Щоб захистити свої північні володіння, турець-

кий уряд перетворив Хотинщину у райо – мілітаризовану зону, а Хотинську фортецю – у потужний опорний пункт. До 1718 р. було відбудовано цитадель і навколо цитаделі за допомогою французьких інженерів збудовано Нову фортецю розмірами 1200х250 м з висотою її стін 6-8 м, бастіонами 9-12 м з далекобійними гарматами, 20-тисячним гарнізоном¹⁹.

Однак у російсько-турецькій війні 1735 – 1739 рр. вона помітної ролі не відіграла, бо російські війська на чолі з генералом Б. Х. Мініхом обійшли Хотин далеко з півдня, між селами Недобоївці і Ставчани 17 серпня 1739 р. розбили велику турецьку армію Велі-паші, поставивши гарнізон фортеці Колчак-паша 19 серпня передав ключі від неї Мініху.

Пам'яткою воєнної історії стала тоді в черговий раз не тільки Хотинська фортеця, але й поле Ставчанської битви. Під час відомої Ставчанської битви 17 серпня 1739 р. загинуло чимало росіян, козаків-українців, грузинів, калмиків російської армії, які були поховані у братській могилі (1238 солдатів) біля с. Ставчани (Хотинський р-н), а також окремо 54 могили офіцерів. Тут пізніше насипано високий курган з масивним кам'яним хрестом наверху, який було реконструйовано у 1989 р. Тоді ж 142 загиблих у Першій світовій війні воїни російської армії були перепоховані у братській могилі біля с. Рідківці (кол. Раранче) (нині – Новоселицького р-ну), яка теж є пам'яткою воєнної історії²⁰.

Становище населення Буковини у складі Молдавського князівства було важким. Міжнародне становище Молдавії, а отже і Буковини значною мірою залежало від зовнішньої політики великих сусідніх імперій: Османської, Російської, Австрійської, від тих воєн, які вони вели, зокрема за вплив на Балканах. Під час чергової російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр. Хотинська фортеця як пам'ятка воєнної історії знову опинилася у центрі воєнних протистоянь. 1-ша російська армія генерал-аншефа П. Голіцина, починаючи з квітня 1769 р., кілька разів намагалася взяти Нову фортецю, але безуспішно. І лише зазнавши великих втрат від нестачі води і продовольства, 12-тисячний турецький гарнізон 9 (20) вересня 1769 р. покинув фортецю, її зайняли російські війська, як і всю Буковину, Молдавію. Від тієї війни залишилася ще одна пам'ятка воєнної історії – земляні редути російської армії 1769 р. на схід від с. Рукшин (Хотинський р-н), неподалік Хотина²¹.

За Кючук-Кайнарджійським мирним договором 21 (10) липня 1774 р. російська армія П. Рум'янцева-Задунайського покинула Молдавію, Буковину, Хотин і фортецю. За згодою Рум'янцева австрійські війська в кінці серпня – вересні 1774 р. оку-

пували Чернівецький і Сучавські дистрикти, частину Хотинського, у т. ч. Хотинську фортецю. Але за Баламутівською (від с. Баламутівка, Заставнівський р-н) конвенцією 2 липня 1776 р. мусили передати Хотинську фортецю, Хотин, ряд сіл Туреччині²².

Скориставшись черговою російсько-турецькою війною 1787 – 1791 рр., австрійські війська у травні 1788 р. блокували Хотинську фортецю, і після запеклих боїв 16 тис. турецьких військовослужбовців і цивільних 29 вересня 1788 р. покинули Хотинську фортецю на почесних умовах. Хотинщина, у т. ч. й фортеця, теж були приєднані до Австрії. Але ненадовго²³.

У зв'язку з війною Австрії проти наполеонівської Франції австрійці в кінці лютого 1793 р. покинули Хотинську фортецю, як і всю Хотинщину. Сюди знову повернулися турки. Але теж ненадовго. 9 (21) листопада 1806 р. Росія розпочала знову війну проти Туреччини. В кінці листопада російські війська під командуванням генерал-лейтенанта Ессена блокували Хотинську фортецю. І хоч у фортеці було багато зброї й боєприпасів (162 гармати, 70 тис. ядер, 40 тис. бомб, 4 тис. пудів пороху), комендант гарнізону Кара-Мехмет-паша 15 (27) листопада 1806 р. мусив капітулювати, бо у фортеці були тільки тисяча піхотинців і 300 кавалеристів проти 10 російських полків. За Бухарестським мирним договором 16 (28) травня 1812 р. Хотин з фортецею, Хотинщина, як і вся Бессарабія, були приєднані до Російської імперії. Тим самим Буковина була розділена на дві частини: західна відійшла до Австрії, східна – до Росії²⁴.

Впродовж півстоліття Хотинська фортеця була ще опорним пунктом російської армії, а з 1856 р. передана цивільним властям і втратила статус військового об'єкта, поступово руйнувалася²⁵.

У 1902 р. у Чернівцях встановлено символічний пам'ятник полеглим воїнам 41-го полку австрійської армії (до 200-річчя), у якому служили і буковинці (архітектор О. Ляске) на розі нинішніх вул. Головної і Червоноармійської. Зруйнований 1949 р. за розпорядженням М. С. Хрущова. Рештки віднайдено і встановлено у наш час на тому ж місці на підготовленому майданчику²⁶.

Особливо багато скорботних історичних пам'яток – братських могил (34) часів Першої світової війни між російською армією, з одного боку, і австро-угорською та німецькою армією, з другого, у яких поховано десятки тисяч загиблих обох воюючих сторін. Зокрема, у Чернівцях – у 5 братських могилах, у Глибоцькому р-ні – у 3, у Заставнівському – у 5, у Кельменецькому – у 2, у Кіцманському – у 8, у Сторожинецькому – у 2, у Хотинському – у 8. Зокрема, жертви Першої світової війни покояться у братських могилах і меморіалах у селах: Звенячин (11830 загиблих трьох армій), Чор-

ний Потік (440 рос. воїнів), Добринівці, Самушин, Веренчанка (Заставнівський р-н); Рідківці (1200 рос. воїнів 1914 – 1916 рр. і 142 – війни 1739 р., (Новоселицький р-н), Клішківці, Грозинці (1070 рос. воїнів), Колінківці (4 могили), Орестівка, Поляна (Хотинський р-н); Лівинці, Лукачани, ст. Ларга (Кельменецький р-н); Дубівці, Лужани, Лашківка, Берегомет, Шипинці, П'ядиківці, Реваківці, Стрілецький Кут, Хлівище (Кіцманський р-н); Чагор, Молодія, Валя Кузмина (Глибоцький р-н), Тисовець (Сторожинецький р-н)²⁷.

Кінець цій безглуздій бойні на території Буковини було покладено підписанням перемир'я парламентарями 8-ї російської і 3-ї австро-угорської армій 27 листопада 1917 р. Воно було укладене у 4-поверховому приміщенні Буковинської торгово-промислової палати. Тож ця чудова пам'ятка архітектури є водночас й історичною пам'яткою (нині тут медуніверситет) на пл. Театральній, 2²⁸.

Немало пам'яток воєнної історії на території краю залишила і Друга світова війна: пам'ятне місце оборони державного кордону у червні – липні 1941 р. заставою радянських прикордонників у південно-західній частині м. Герца (названа згодом іменем В. І. Іванова, якому у 1970 р. там встановлено пам'ятник, скульптор Ю. Джебраєв); прикордонна застава (будинок споруджений 1866 р.) у західній околиці с. Турятка Глибоцького р-ну, яка захищала кордон у 1941 р. (меморіальна дошка 1969 р.); пам'ятне місце оборони Шепітської застави №5 у 1941 р. у південнозахідній частині с. Шепіт (Путильський р-н); застава, що вела оборонні бої за 7 км південніше смт Красноільськ (Сторожинецький р-н); будинок у м. Хотин (збудований у кін. 19 ст.) по вул. І. Шитікова, 13, у якому проживав керівник підпільної комсомольської організації І. А. Шитіков (1918 – 1941, меморіальна дошка 1973 р.); там же по вул. К. Галкіна, 34 будинок (споруджений 1929 р.), у якому в 1942 р. перебував штаб антифашистської комсомольської організації, яку очолював К. Галкін, якому згодом присвоєно звання Героя Радянського Союзу (меморіальна дошка на будинку з 1969 р.), а у центрі Хотина розстріляним і засудженим учасникам цієї організації встановлено пам'ятник, у Чернівцях на кладовищі «Заповідник» увічнено місце розстрілу цих борців проти фашизму і названо одну з вулиць. Увічнено також меморіальною дошкою будинок у с. Клішківці (Хотинський р-н) по вул. Й. Кліща (у центрі), у якому жив герой Руху опору у Франції Й. Кліщ, що загинув у бою з фашистами на околиці Парижа у 1943 р. У с. Ржавинці (Хотинський р-н) увічнено будинок (споруджений у 20-ті рр. 19 ст.), в якому у березні 1944 р. перебував штаб партизанського загону на чолі з Героєм Радянського Союзу О. В. Тканком²⁹.

Пам'ятки 1944 р. пов'язані з бойовими діями Червоної армії і партизанів. Насамперед це пам'ятне місце на сході області, де 22 березня 1944 р. після форсування Дністра підрозділами 2-го Українського фронту були очищені від румунсько-німецьких окупантів перші села Василівка і Волошкове Сокирянського р-ну. Біля останнього (пд.-сх.) у 1967 р. встановлено пам'ятник (скульптор М. Ісопенко). Місця бойових дій увічнено, зокрема, у смт Кельменці на місці бойової операції 133-ї і 163-ї стрілецьких дивізій у березні 1944 р., у Чернівцях – танк Т-34 на п'єдесталі біля залізничного вокзалу, а також танк біля м. Сторожинець; монумент Перемоги у Чернівцях на Соборній площі (1946), пам'ятник загиблим офіцерам у парку ім. Т. Шевченка (1946 р.), меморіал воїнів, похованих на кладовищі «Заповідник» (1947 р., 304 воїни), а також у Садгорі (33) (нині – Чернівці), Заставні (169), ст. Ларга (22) (Кельменецький р-н), с. Недобоївці (11) (Хотинський р-н), пам'ятник загиблому прикордоннику М. П. Щербині біля с. Задубрівка (Кіцманський р-н).

Воєнна історія області позначена багатьма скорботними пам'ятками, зокрема жертвам фашизму у перші тижні румунсько-німецької окупації. Нині взято на облік, увічнено відповідними пам'ятними знаками не менше 20 місць розстрілів євреїв, радянських активістів, братських могил, зокрема у Чернівцях – 1 (900 чол.), Вижицькому р-ні – 1, м. Герца – 1 (100), у Кіцманському р-ні – 5, у Новоселицькому – 5, у Сокирянському – 2, у Сторожинецькому – 5, у Хотинському – 2 братські могили³⁰.

При визволенні області у 1944 р. загинуло 1479 радянських воїнів, які поховані (перепховані) у 21 братській могилі, з них у Чернівцях – 3, районах: Вижицькому – 2, Кельменецькому – 4, Сокирянському – 2, Сторожинецькому – 1, Хотинському – 4, Герці – 2, Глибокій – 1, Заставні – 1, Новоселиці – 1. Взято під охорону також могили на Центральному кладовищі Героїв Радянського Союзу О. В. Анісімова (1920 – 1991), В. П. Бородіна (1923 – 1993), М. Ф. Обухова (1921 – 1990), І. Ф. Козачука (1913 – 1986), встановлено на них пам'ятники³¹.

Утвердження радянської влади в краї як до війни, так і після війни супроводжувалося насильствами, у т. ч. депортаціями (не менше 10 тис. чол), масовою загибеллю депортованих. На увічнення пам'яті про них у 2009 р. на МКП «Заповідник» у Чернівцях споруджено символічний пам'ятник. Неповдалі с. Біла Криниця (Глибоцький р-н) у 1991 р. встановлено пам'ятник на місці розстрілу 1 квітня 1941 р. радянськими прикордонниками румунського населення, яке прагнуло переселитися в Румунію.

Не оминула Буковину й «афганська авантюра» колишнього радянського керівництва, яка за-

брала життя 59 воїнів області, сотні стали інвалідами. У ряді населених пунктів на увічнення їх пам'яті встановлено пам'ятні знаки, пам'ятники, зокрема у Чернівцях (1999 р., скульптори М. Лисаківський і Д. Горшковський) і Глибокій (1991 р., архітектор Д. Валуца).

Робота з вивчення і увічнення подій воєнної історії на Буковині триває.

¹ Алекберлі М.А. Хотинская война (1621 г.). – Черновцы, 1957. – 123 с.

² Гусар Ю., Палій В. – Священний курган край села (Меморіал Пам'яті воїнам, які загинули під час Ставчанської Битви 1739 року). – Чернівці: Місто, 2009. – 32 с.

³ Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. Історичний нарис. – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – 464 с.

⁴ Заполовський В., Осачук С. Слідами забутої війни в Буковині (військово-історичний нарис, воєнні могили Першої світової війни в Північній Буковині, догляд воєнних могил). – Чернівці: Молодий буковинець, 1998. – 48 с.

⁵ Мисько Ю. З історії Хотинської фортеці // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології і етнології: Зб. наук. праць. – Чернівці – Вижниця: 2011. – Т. 2. – С. 92 – 105.

⁶ Михайловський В., Світко П. ...І перемогли смерть. – Ужгород: Карпати, 1974.

⁷ Сас П.М. Хотинська війна 1621 року. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. – 320 с.

⁸ Федорук А.В. Хотинська битва 1621 року. – Чернівці: Золоті литаври, 2010. – 75 с.

⁹ Фостій І.П. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр. – Чернівці: Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства «Книга пам'яті України», 2004. – 368 с.

¹⁰ Шинкар В. І чорними тюльпанами... – Чернівці: Місто, 2004. – С. 453 – 454.

¹¹ Битва за Буковину. – Ужгород: Карпати, 1967; Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.; Чернівецькі некрополі / В. Шупеня та ін. – Чернівці: Місто, 2000; Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто) / За заг. ред. В.М. Ботушанського. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 586 с.; Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit mit besonderer Berücksichtigung ihres deutschen kulturellen Lebens. – München / Stuttgart, 1988. – 210 S.

¹² Ставчанська битва 1739 р. в контексті європейської історії XVIII ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Чернівці: Прут, 2004. – 94 с.; 390-річчя Хотинської битви 1621 року: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці – Хотин, 22 – 23 вересня 2011.). – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 264 с.; Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 380-річчю Хотинської війни. – Чернівці: Прут, 2002. – 148 с.

¹³ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914 – 1921 рр.). Документи і матеріали. – Чернівці, 2009. – 512 с.; Історія па-

м'ятника // Поточний архів обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури; Книга Пам'яті України. Чернівецька область. – Чернівці: Прут, 1994. – Т. 1. – 731 с.; 1995. – Т. 2. – 720 с.; 1999. – Т. 3. 527 с.; Радянська Буковина 1940 – 1945 рр. Документи і матеріали. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 246, 248; Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. – М.: Наука, 1976. – 152 с.; Хотинська війна 1621 року. Документи, матеріали, дослідження. – Хотин, 2011. – 200 с.

¹⁴ Мисько Ю. Вказана праця.

¹⁵ Буковина: історичний нарис. – С. 35 – 47; Хотин. Фортеця над Дністром. – Чернівці: Рута, 2010. – С. 3 – 17.

¹⁶ Алекберлі М.А. Вказана праця.

¹⁷ Алекберлі М.А. Вказана праця; Буковина: історичний нарис. – С. 47 – 50; Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. – С. 91 – 97; Сас П.М. Хотинська війна 1621 року; Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв.

¹⁸ Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. – С. 103 – 106; Хотинська війна (до 380-річчя). – С. 74 – 80.

¹⁹ Буковина: історичний нарис. – С. 59 – 60; Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. – С. 111 – 114; Мисько Ю. З історії Хотинської фортеці. – С. 99 – 101.

²⁰ Гусар Ю., Палій В. – Священний курган край села. – С. 6 – 29; Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. – С. 17 – 121; Ставчанська битва 1739 р. в контексті європейської історії XVIII ст. – С. 8 – 90.

²¹ Буковина: історичний нарис. – С. 60 – 62.

²² Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. – С. 125.

²³ Мисько Ю. З історії Хотинської фортеці. – С. 101.

²⁴ Там само. – С. 101.

²⁵ Там само. – С. 102.

²⁶ Заполовський В., Осачук С. Військово-історичний нарис, воєнні могили Першої світової війни в Північній Буковині, догляд воєнних могил. – С. 18 – 19; Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit mit besonderer Berücksichtigung ihres deutschen kulturellen Lebens. – München / Stuttgart. – С. 24; Заполовський В., Осачук С., Шевченко Н. Пам'ятники Чернівців. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – С. 18 – 19.

²⁷ Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit mit besonderer Berücksichtigung ihres deutschen kulturellen Lebens. – С. 24 – 37.

²⁸ Чернівці: Історія і сучасність. – С. 152.

²⁹ Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. – С. 233 – 239; Фостій І.П. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр. – С. 175 – 188.

³⁰ Битва за Буковину. – Ужгород: Карпати, 1967.; Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. – С. 231 – 239; Заполовський В., Осачук С., Шевченко Н. Пам'ятники Чернівців. – С. 33 – 40, 49, 50, 71; Історія пам'ятника; Радянська Буковина 1940 – 1945 рр. Документи і матеріали. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 246 – 248.

³¹ Битва за Буковину; Книга Пам'яті України. Чернівецька область. – Чернівецькі некрополі.